

Wprowadzenie

Teoretycy kształcenia i wychowania są zgodni, że spośród różnych czynników decydujących o jakości i efektywności pracy szkoły – najważniejszym jest nauczyciel. Dobrą szkołę tworzą nauczyciele pracujący nieschematycznie i zaskakujący rozwiązaniami, nauczyciele będący projektodawcami własnego programu kształcenia, a nie odtwórcami „gotowej” wiedzy z podręczników. Z pewnością współczesna szkoła potrzebuje odważnych, autonomicznych i innowacyjnych nauczycieli, którzy staną się kreatorami klimatu sprzyjającego sukcesom pedagogicznym ich samych oraz ich uczniów. Nauczycieli odpowiedzialnych za edukację dla zrównoważonego rozwoju, które stanie się realną praktyką, a nie tylko nośnym, modnym hasłem.

Treści artykułów monografii koncentrują się wokół powinności i roli nauczyciela w przestrzeni edukacyjnej. Podejmowana w książce problematyka profesji nauczycielskiej jest obecnie niezwykle istotna, ponieważ nauczyciel pełni strategiczną rolę w funkcjonowaniu i efektywności systemu edukacji. W trakcie zmian społecznych, cywilizacyjnych, zmieniającej się dynamicznie rzeczywistości edukacyjnej rola ta jest redefiniowana, a nauczyciel staje ciągle wobec nowych wyzwań i zadań. Teksty usytuowane są w obszarze pedeutologii – w jej aspekcie teoretycznym i praktycznym.

Autorzy artykułów w pierwszej części podejmują kwestie związane ze zmianą roli nauczyciela, którą wymusza charakter współczesnych

przemian społecznych. W problematykę tej części wprowadza tekst Elżbiety Gawel-Luty, który dotyczy analizy struktury społecznej przez pryzmat roli i powinności współczesnego nauczyciela. Jego usytuowanie w rzeczywistości społecznej można rozpatrywać zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym. Nauczyciele podlegając zinstytucjonalizowanym normom społecznym ujętym w formie obowiązującego systemu oświatowego realizują swoją funkcję zawodową, ale także jako jednostki podejmując aktywność w roli stanowiącej indywidualny namysł nad nią, decydują jednocześnie o kształcie struktury. Dla właściwego funkcjonowania społeczeństwa potrzebna jest tożsamość społeczna poszczególnych jednostek, grup społecznych i zawodowych.

Rozważania o współczesnej rzeczywistości edukacyjnej nieodmiennie implikują pytania o nauczyciela, o jego wartość, prestiż, autorytet, funkcje i zadania. Artykuł Beaty Pituly dowodzi, iż nauczyciel często staje wobec zawodowych znaków zapytania. Dotyczą one teleologii kształcenia i wychowania, wagi tych procesów w jego działalności oraz możliwości i ograniczeń budowania własnego autorytetu. Próby odpowiedzi na te dylematy zilustrowano wypowiedziami badanych nauczycieli. W konkluzji wskazano, iż lista pytań z natury rzeczy musi pozostać otwarta, a próby odpowiedzi winny uwzględniać wielowymiarowość wyzwań współczesnej rzeczywistości oraz dynamikę zmian implikowaną przez wieloaspektowość roli zawodowej i wielokontekstowość warunków, w których jest ona realizowana.

Tekst Anny Pogorzelskiej jest refleksją nad ustawicznie dokonującą się zmianą społeczną i rolą nauczyciela w tych procesach. Opisane zostały współczesne teorie społeczne oraz ich odniesienia do pragmatyki życia społecznego. Sformułowano także katalog ról nauczycielskich, jakich w warunkach zmieniającego się środowiska społecznego oczekuje się od nauczycieli. Autorka zauważa, że dobrym sposobem zgłębienia tej problematyki może być analiza indywidualnych losów nauczycieli, ich prerogatyw, sposobu myślenia na temat osobistych ról oraz sposobów ich kreowania.

Stałe czynienie refleksji nad własnym działaniem sprzyja poprawie jego efektywności i pozwala na optymalne wykorzystanie osobistego potencjału nauczyciela w sytuacji ciągłej zmiany. Z funkcjonowaniem w sferze osobistej i z pełnieniem roli zawodowej wiąże się problematyka autonomii nauczyciela opisana w artykule Agaty Popławskiej. Na tle charakterystyki kolejnych reform szkolnictwa

przeprowadzanych w demokratycznej Polsce zwrócono szczególną uwagę na regulacje zawarte w prawie oświatowym związane z autonomią nauczycieli i jej uwarunkowaniami. Zaprezentowano wybrane wyniki cyklicznie prowadzonych badań nad pracą zawodową nauczycieli uwzględniając zwłaszcza ich autonomiczne funkcjonowanie.

Sukces edukacyjny ucznia zależy od nauczycieli jako inicjatorów wyzwalania u uczniów pozytywnych relacji. Analiza przeprowadzona w artykule Heleny Słotwińskiej pozwala stwierdzić, że nauczyciel, który jest wzorem osobowym dla swoich uczniów, ma ogromne możliwości pozytywnego oddziaływania na ich sferę intelektualną, emocjonalną i duchową. Proces rozwoju ucznia uzależniony jest nie tylko od czynników wewnętrznych (potrzeby) i zewnętrznych (wpływ wychowania), ale także osobowościowych, czyli cech duchowych, decydujących o samodzielnym kierunku rozwoju danego wychowanka.

Doświadczenie sukcesów pedagogicznych pożądane jest także przez nauczycieli, czego dowodzi Andrzej Mamroł. W tekście zaprezentowano różne kategorie sukcesu, które są wyrazem skuteczności pracy współczesnego nauczyciela szkoły podstawowej. Przedstawione zostały niektóre cechy i nastawienia nauczycieli determinujące efektywność w realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego. Ponadto zaprezentowano opinie nauczycieli szkół podstawowych na temat sukcesów pedagogicznych odnośnie do ich pracy w szkole.

W wyzwania przyszłości wpisuje się koncepcja zrównoważonego rozwoju, która najczęściej jest łączona z edukacją ekologiczną lub środowiskową. Nowe możliwości tej idei w kontekście modernizacji szkoły (przedszkola) oraz możliwości zmiany modelu i kultury edukacji dziecka w Polsce zauważa Agata Jacewicz. W artykule przybliżone zostało pojęcie i założenia koncepcji dla zrównoważonego rozwoju, jej cele. Szczególną uwagę poświęcono nauczycielowi, który jest odpowiedzialny za organizację tejże edukacji.

Na znaczącą rolę nauczyciela matematyki we współczesnej przestrzeni społeczno-dydaktycznej wskazuje artykuł Piotra Remży, w którym autor dokonuje zestawienia cech tutora, coacha, mentora i trenera z klasyczną rolą nauczyciela. Autor przybliżył kompetencje społeczne współczesnego nauczyciela matematyki oraz dokonuje pogłębionego wglądu w ich specyfikę. Artykuł porusza potrzebę zmiany sposobu nauczania, w celu polepszenia efektów pracy w szkole, ale też zwraca uwagę na stosowanie innowacyjności bez pogłębionego wglądu

w zasadność jej wdrażania i stosowanie jej nie dla efektów, ale dla samego zaistnienia.

Część druga monografii obejmuje teksty, których spoiwem jest zainteresowanie kompetencjami pedagogicznymi nauczycieli oraz czynnikami determinującymi przebieg ich pracy dydaktyczno-wychowawczej. Zamieszczone tu artykuły mają charakter ogólnej refleksji nad zawodem nauczycielskim i jego wykonawcami w kontekście roli nauczyciela, społecznego wizerunku i zadań przed nim stawianych.

Zachodzące zmiany społeczno-ekonomiczne w kraju oraz reformująca się szkoła wymusza wprowadzanie zmian w proces dydaktyczno-wychowawczy. Jest to okres intensywnego uzupełniania i podnoszenia kwalifikacji zawodowych nauczycieli. Tak, więc od nauczyciela oczekuje się nowych ról: działań badawczych, refleksyjnych i innowacyjnych. Zdaniem Ewy Smak za najcenniejszą formę działań badawczych uważane są badania eksperymentalne, które dają szansę na dokonanie zmian strukturalnych, programowych, organizacyjnych i innych w placówkach oświatowych. Problematyka zawarta w artykule oscyluje wokół pojęć eksperymentu dydaktycznego/pedagogicznego, cech eksperymentu, form i metod prowadzenia badań eksperymentalnych. Prezentuje organizacyjne cztery etapy badań sprzyjające skuteczności zaplanowanego programu badań.

Nauczyciele często stoją w obliczu wyzwań edukacyjnych postrzeganych jako trudne, skomplikowane sytuacje, którym trzeba w danym momencie sprostać. Przeszkody pojawiające się w życiu społeczności szkolnej wśród których cierpienie i śmierć stanowią szczególne zagrożenia opisuje artykuł Grzegorza Godawy. Autor podkreśla, że nauczyciele mogą ułatwić przeżywanie tych trudnych doświadczeń dzięki swoim kompetencjom o charakterze tanatopedagogicznym. Dzięki nim nieuniknione doświadczenia życiowe stają się dla uczniów bardziej zrozumiałe, a społeczność szkolna otrzymuje wsparcie ze strony edukatorów. W tym celu niezbędne jest uwzględnienie wątków tanatycznych w kształceniu nauczycieli. Ważne jest, by w tej edukacji nie zabrakło odniesień aksjologicznych, kontaktu ze środowiskiem cierpienia, osobistej refleksji oraz możliwości wymiany myśli i doświadczeń.

Zagrożenia wynikające z rozwoju cywilizacyjnego naszych czasów stawiają przed nauczycielami nowe zadania. Sylwetkę nauczyciela, w kontekście wymagań odnośnie do nauczycieli szkoły podstawowej

w celu zabezpieczenia prawidłowego przebiegu procesu kształcenia i przygotowania uczniów szkoły podstawowej jako samodzielnych użytkowników dróg publicznych i innych prezentuje artykuł Fabiana Andruszkiewicza. W pracy przedstawiono zagrożenia związane z ruchem drogowym, w szczególności jego młodych niechronionych uczestników. Zdaniem autora, reforma edukacji, zwiększająca nacisk na wychowanie komunikacyjne, budowanie świadomości młodych ludzi z zakresu bezpieczeństwa w ruchu drogowym, kształtowanie prawidłowych zachowań i nauczanie ich od możliwie najmłodszych lat jest najlepszym sposobem na budowanie „bezpiecznego jutra” w ruchu drogowym.

Kształcenie kadry dydaktycznej uczelni wojskowej w zakresie kompetencji przywódczych uczyniono przedmiotem rozważań w tekście Tomasza Majewskiego i Doroty Kurek. Szczególną rolę pełni nauczyciel, zwłaszcza, że proces kształtowania przywództwa jest trudnym zadaniem, wymagającym zdobywania nowej wiedzy, intencjonalnych, przemyślanych działań dydaktycznych oraz autorefleksji popełnianych błędów i uzyskiwanych sukcesów. W artykule wyjaśniono pojęcie i istotę przywództwa w dowodzeniu, uzasadniono potrzebę zachowań przywódczych w siłach zbrojnych oraz wyszczególniono i opisano dylematy związane z kształceniem i doskonaleniem kadry dowódczej w zakresie przywództwa. Dyskusja w artykule skupiła się na kwestii cech przywódczych, adekwatności użycia posiadanych sił do otrzymanych zadań, doboru nauczycieli przywództwa, lojalności oraz zjawiska kapitanozy.

Funkcjonowanie zawodowe kadry dydaktycznej uczelni wojskowej zdeterminowane jest w sposób szczególny przez kompetencje emocjonalne, co akcentuje Mirosław Laskowski. Kompetencje te bazujące na potencjale zdolności określonych przez poziom inteligencji emocjonalnej dotyczą przede wszystkim wypracowanych umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach społeczno-zawodowych. Szczególna rola nauczyciela w systemie edukacji wymaga pewnych cech osobowych pozwalających na wypełnianie swojej odpowiedzialnej misji jako pedagoga. Autor badając kompetencje emocjonalne wśród nauczycieli akademickich uczelni wojskowej postanowił ukazać nowy wymiar potrzeb nie tylko dla edukacji wojskowej, ale szeroko pojętej edukacji szkoły wyższej. Posługując się sprawdzonym narzędziem pomiarowym przedstawił swoje wnioski na podstawie wyników badań przeprowadzonych w Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie analizując

rozpoznawanie, rozumienie, wyrażanie i kontrolowanie emocji oraz ich wykorzystywanie do wspomagania myślenia i działania.

Kompetencje nauczyciela warunkują efektywność podejmowanych przez niego zadań i realizowanych funkcji, a zmieniająca się rzeczywistość sprawia, że mają one charakter dynamiczny i ulegają ewolucji. Współczesność wymusza więc na nauczycielach konieczność dokonywania rewizji własnych kompetencji i poszerzania swego warsztatu o nowe – konieczne dla prawidłowej realizacji zadań zawodowych. Celem artykułu Magdaleny Barabas jest zwrócenie uwagi na problematykę kompetencji nauczyciela także w zakresie oddziaływań profilaktycznych, które powinny stanowić kompleksową interwencję ukierunkowaną na deficyty wychowawcze i deficyty dojrzałości. Autorka podkreśla koncepcję profilaktyki pozytywnej, opierającej się na wiedzy o czynnikach chroniących, zasobach odpornościowych człowieka i pozytywnym klimacie środowiska społecznego.

W klasyfikacjach kompetencji nauczycielskich coraz częściej pojawiają się także kompetencje terapeutyczne, które zostały opisane w artykule Moniki Zińczuk. Ukształtowały się one na bazie orientacji terapeutycznej w psychologii humanistycznej. To m.in. dzięki tym kompetencjom nauczyciel w codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej może w porę dostrzec trudności i zdolności dziecka, rozpoznać jego indywidualne możliwości psychofizyczne oraz potrzeby rozwojowe i edukacyjne. Koncepcja terapeutycznego podejścia w nauczaniu ma na celu podejmowanie działań sprzyjających rozwojowi potencjału uczniów zwiększając efektywność uczenia się i poprawę ich funkcjonowania. Artykuł podkreśla umiejętności nauczyciela, szczególnie wartościowe w obszarze pomocowym i wspomagającym rozwój uczniów.

Kompetencje nauczyciela wobec dynamiki przemian społecznych związanych z migracją ludności i mieszaniu się wzorców kulturowych stanowią kanwę analiz badawczych Grażyny Bartkowiak. Przedmiotem rozważań opracowania są postawy nauczycieli wobec kształcenia dzieci imigrantów w Polsce i problemy wynikające z kształcenia tychże dzieci. Na podstawie badań autorka opisuje także działania, jakie powinni podejmować nauczyciele, aby usprawniać proces dydaktyczny i integrować środowisko szkolne poprzez wdrażanie zarządzania różnorodnością.

Uzasadnienie podejmowania działań, które mają na celu nabywanie i doskonalenie kompetencji metodycznych nauczyciela akademickiego stanowi artykuł Pawła Rafała Ostolskiego. Głównym celem artykułu jest przedstawienie klasyfikacji kompetencji nauczyciela oraz wyszczególnienie elementów kompetencji metodycznych, na podstawie wybranych przykładów. Autor jest świadomy złożoności problemów związanych z kompetencjami nauczyciela akademickiego, dlatego stwierdza, że nie jest możliwe wyczerpanie tematu, a jedynie zasygnalizowanie kluczowych problemów związanych z obszarem badawczym, jaki stanowią kompetencje metodyczne nauczycieli akademickich.

Prezentowane tezy oraz wyniki badań nabierają szczególnego znaczenia w dzisiejszej skomplikowanej i złożonej praktyce szkolnej stanowiąc ważny głos w dyskusji nad kondycją i rozwojem edukacji. Nauczyciel XXI wieku powinien być przygotowany do kształcenia człowieka wielowymiarowego, tzn. autonomicznego, wolnego, twórczego, a także otwartego i samodzielnego. Zadaniem nauczyciela jest więc organizowanie procesu uczenia się wspierając rozwój myślenia i aktywność uczących się, a także ich poznanie i zadbanie o możliwie najlepsze warunki rozwoju, czego dowodzą zgromadzone w monografii teksty. Wyrażamy nadzieję, że problematyka roli i zadań nauczyciela we współczesnym wymiarze oświaty stanie się przyczynkiem do dalszych, pogłębionych analiz teoretycznych i badawczych.

Redaktorzy